

УДК 792.071.2.028.4:82–2(=161.2)

Віктор Гуменюк
(Сімферополь)**РОЛІ ВАЛЕРІЯ КАРПОВА У ВИСТАВАХ
ЗА ТВОРАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КЛАСИКИ**

У багатогранному репертуарі Кримського академічного українського музичного театру завжди посідали чільне місце вистави за творами української літературної класики. Чимало кращих ролей провідних акторів сценічного колективу пов'язані з виставами національного класичного репертуару. Не виняток – і ролі народного артиста України Валерія Карпова, які розглядаються в цій статті. Детально проаналізовано сценічні образи митця, зокрема, сільського дяка Афанасія Івановича з вистави «Сорочинський ярмарок» за Миколою Гоголем, невдатного ловеласа Голохвостого зі славетної комедії Михайла Старицького «За двома зайцями», відважного ватажка козацького товариства Енея з рок-опери Сергія Бедусенка за поемою Івана Котляревського «Енеїда».

Яскрава ексцентричність інтонаційного й пластичного малюнку ролі, невіддільна від проникливого психологізму, тонкого відчуття складних внутрішніх порухів персонажа, а відтак ефектне підпорядкування комедійної розкутості розкриттю драматичних глибин людської душі, поєднане зі зворушливим ліризмом, – основні прикмети небуденного акторського хисту В. Карпова, що виразно розкриваються в сценічних інтерпретаціях української літературної класики.

Ключові слова: Кримський український театр, Валерій Карпов, літературна класика, сценічне прочитання, акторська інтерпретація, жанр, стиль.

The performances by the works of Ukrainian literary classics have always possessed a notable place in the multiform repertoire of Crimean Academical Ukrainian Musical Theatre. Therefore, many best parts of the leading actors of this theatre are connected with the performances of national classics repertoire. The characters of People's Artist of Ukraine Valeriy Karpov are not an exception. The stage images of the artist are analyzed in details. Attention is paid in particular to the parts of the village deacon Afanasiy Ivanovych in the *Sorochyntsi Fair* performance by Mykola Hohol, unsuccessful Lovelace Holokhvostyi from a well-known *Chasing Two Hares* comedy by M. Starytskyi, Aeneas, a brave leader of Cossack companions in *Aeneid* rock-opera by the composer Serhiy Bedusenko after Ivan Kotliarevskiy poem of the same name.

Bright eccentricity of intonation and plastic sketch of the part, which is inseparable from penetrative psychologism, delicate sensation of complex inner tints of personage and therefore the effective subordination of comedy unconstraint to the uncovering of dramatic profundities of human soul, connected with the touching lyricism are considered as the main features of unusual artistic skill of Valeriy Karpov. They are revealed distinctly in the stage interpretations of Ukrainian literary classics.

Keywords: Crimean Ukrainian Theatre, Valeriy Karpov, literary classics, stage interpretation, genre, style.

Кримський український театр, створений на основі переведеного на півострів Київського обласного пересувного драматичного театру, розпочав творчу діяльність у червні 1955 року. У 1956 році він отримав офіційну назву Кримський український музично-драматичний театр, у 1980 році – Кримський український театр драми і музичної комедії, у 1991-му – Кримський український музичний театр (утім драматичні вистави тут і надалі продовжували ставитися), у 2006 році отримав статус академічного. З початку 2015 року його назва знову змінюється і слово «український» зникає, як і українські вистави. Остання з них – «Назар Стодоля», підготовлена до 200-річчя Тараса Шевченка.

Протягом багатьох десятиліть українська літературна класика займала чільне місце в репертуарі театру, а саме: «Наталка Полтавка», «Шельменко-денщик», «Запорожець

за Дунаєм», «Циганка Аза», «За двома зайцями», «У неділю рано зілля копала» тощо. Серед останніх вистав за творами української літературної класики, які з успіхом йшли на кримській сцені – «Енеїда» за поемою І. Котляревського, «Майська ніч» М. Старицького, «Брехня» В. Винниченка, «Оргія» Лесі Українки. Можна з певністю твердити, що театр плідно продовжував відповідні традиції українського театру корифеїв, митці якого в останні десятиліття XIX й на початку XX ст. з тріумфом виступали і в Криму. Про успішні гастролі українських театральних труп у Сімферополі, Євпаторії, Севастополі, Ялті, Феодосії, Керчі та інших містах Криму детально йдеться в працях Петра й Максима Киричків [1; 2; 3; 4], Сніжани Шендрикової [6, с. 348–407].

У другій половині XX – на початку XXI ст. на кримській сцені розкрився небуденний творчий хист багатьох акторів, серед яких Жанна Фадеєва, Марія Мар'яновська, Валентина Бойко, Микола Андрусенко, Борис Жадановський, Віктор Навроцький, Микола Бондаревський, Валерій Тюленев тощо. Протягом кількох десятиліть незмінним улюбленцем кримської публіки лишається народний артист України Валерій Карпов – блискучий комедійний актор, незрівнянний майстер легкого жанру, лицар оперети. Можна й далі вишукувати (зокрема в численних присвячених йому журналістських публікаціях) чи вигадувати словесні кліше, які чітко вказують на провідну спрямованість творчості талановитого митця. Актор В. Карпов сповідує й утверджує мистецтво як свято, котре запалює, надихає, підносить і водночас розважає й тішить, що за всієї урочистості аж ніяк не казенно-патетичне, а задушевно-лагідне, якесь дуже своє, близьке й рідне.

Його традиційна біографія може вкластися у кілька рядків: після закінчення студії Київського театру оперети він прибув у 1984 році до Сімферополя, в Кримський український театр, де сповна розкрилася його неабияка акторська індивідуальність. А от творчу біографію артиста вже ніяк неможливо вкласти в кілька рядків. Навіть численні газетні публікації не дають про неї достатнього уявлення. Тут потрібна копійка театрознавча робота, яка ще попереду. Адже зіграно більше ста ролей, які принесли славу й визнання, а головне – вдячну прихильність, щире захоплення глядачів.

Серед найяскравіших ролей актора – зіграні у виставах за творами української літературної класики. Зокрема згадаємо Писаря з гоголівської «Майської ночі», Султана із «Запорожця за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, Оверка з «Фараонів» О. Коломійця і багато інших ролей. Одна з найбільш характерних – із вистави «Сорочинський ярмарок».

Виразна пластика, міміка, ексцентричність, що продиктовано особливостями комедійного жанру, – в його творчій манері невід'ємне від особливої легкості й невимушеності, що вражає і зворушує глядача. Сповна ці риси виявилися в образі дячка Афанасія Івановича у виставі «Сорочинський ярмарок» за М. Гоголем (п'єса Л. Юхвіда та М. Аваха, музика О. Рябова). Поставлена на кримській сцені режисером Сергієм Сміяном ще у 1990 році, ця вистава протягом десятиліть лишалася в діючому репертуарі, йшла понад півтора десятиліття разів і своїм успіхом зокрема завдячує й майстерному виконанню однієї з провідних ролей В. Карповим.

Полохливий, сторожкий, але водночас наполегливий у досягненні своєї мети, невгомний залицяльник, – так можна визначити сутність характеру його героя. Цей «праведник» із наївно-жалісливими, найневиннішими великими очима, які нібито переконливо свідчать про його безсумнівну побожність і благочестя, насправді вельми полюбляє звичайні земні принади й тілесні втіхи. Особливо це виявляється в його стосунках із дружиною Солопія Черевика – Хіврею, вже не юною, але ще доволі привабливою молодницею (цю роль багато років блискуче виконувала Марія Мар'яновська). Ось Афанасій Іванович під прикриттям пізньої темряви крадеться до дверей шинку, в якому обраниця його серця чаркує зі своїми кумами. Потерпаючи, що його, духовну особу, можуть побачити біля «врат непотребного вертепа», він виправдовує себе тим, що його тягне сюди нездоланна сила. Тож звідси й підкреслена невинність погляду, і надто прониклива стражденність інтонацій, і нібито аж ніяк не

вдаване осудження пиятики, водночас із яким його персонаж зі солодким замилюванням принохується до запаморочливого духу, яким віє від дверей, куди увійти він усе ж таки не наважується. Тож йому лишається тільки сподіватися, що мила його серцю Хівря нарешті вийде на таємне побачення. Зворушлива гама почуттів просякає його бентежне очікування, розкриваючись у глибоких зітханнях і монологічних тирадах на кшталт «Ох любов, любов!.. Сколь ти прекрасна, столь же ти огнеопасна...».

Коли ж Хівря невдовзі з'являється, то зіщулений Афанасій Іванович миттєво виструнчується, його обличчя осягається світлою радістю, голос набуває ніжної лагідності. І навіть безцеремонні кпини цигана Хвенька (Олексій Бегас), який не в пору нагодившись, то підставить вуста молодиці для поцілунку, то ще якогось незугарного коника втне, – сприймаються дячком як тимчасові прикрощі, яких можна позбутись і які не здатні притлумити його несказанну втіху від зустрічі з Хіврею.

Актор виразно й делікатно наголошує на тому, що покликана і вразити, й розважити чудернацька «вчена» мова Афанасія Івановича, і його пов'язані з латиною лінгвістичні дотепи («До кожного слова я прибавляю ус і латина готова») лише відтіняють запальний потяг до принадної молодиці. І ось вже Афанасій Іванович забуває про будь-які остороги, прагне обійняти її та вмить знічується й зітхає, наражаючись на непоступливість Хіврі, котра відчуває небезпеку. Але швидко вертається до благосного настрою, коли Хівря призначає побачення «після смерку», обіцяючи спровадити свого старого стерегти воза з ярмарковим крамом.

І вже цілком зникає полохливість і стурбованість, коли в умовлений час Афанасій Іванович знову зустрічається з любою Хіврею. Усі попередні прикрощі, зокрема «змієподібне зілля кропиви», й сусідський собака, від якого ледве вдалося врятуватися (адже довелося крастися городами й задвірками), лишилися позаду. Усе це ніщо у порівнянні з невимовною насолодою, яку сподівається пізнати цей зовні смиренний і полохливий, а насправді кмітливий і схильний до вишуканих дотепів залицяльник. Тож і вишнівочка, і наїдки, завбачливо приготовлені Хіврею, а особливо її жіночі принади сповнюють його п'янкою млостю, яку виказують посоловілі очі, м'які котячі рухи, теплий густий голос, плин якого час від часу переривають багатозначні зітхання. Зрештою, смачно начастувавшись, наворкувавшись, Афанасій Іванович водночас із зростаючою жагою і незмінною галантністю промовляє найзаповітніше: «...серце моє жадає від вас поживи солодшої за всі ці пампушечки й галушечки». Подальший запальний співочий дует утаємниченої пари (Афанасій Іванович завзято витанцьовує, однією рукою припіднявши рясу, а другою обійнявши Хіврю за талію) віщує раювання, якому здійснитися не судилося.

Раптово хвиля полохливості знову поглинає дячка, коли стукають у двері й чутно голос Хівриного чоловіка. Афанасій Іванович безпорадно розводить руки, хитає головою, бігає по хаті, не знаючи, в якому кутку сховатися, аж поки з допомогою молодиці не опиняється в мішку. І коли зрештою кмітливій Хіврі вдається спекатись чоловіка, персонажеві В. Карпова вже не таланить повернутися до попередньої солодкої безжурності, жвавої бадьорості. Актор наголошує на тому, що Афанасія Івановича, як і раніше, дуже вабить пишна молодиця і він не в змозі протистояти її чарам, але мимоволі згадується заповідь «Не побажай жони ближнього свого», а у хвилини, здавалося б, найвищих утіх, коли він близький до поцілунку, несподівано дається взнаки гірке передчуття – на якусь мить перериваючи залицяння, наш герой з непроханою тривогою промовляє: «Зараз знову щось стрясеться». І коли Хівря, по-своєму трактуючи цю збентеженість, з кокетливим вередуванням зауважує: «Оце ви, мабуть, знову полізете цілуватися», Афанасій Іванович вмить налаштовується на її хвилю, звільняється від прикрих передчуттів, проймається солодкою втіхою й жагуче промовляє: «Обов'язково й неоднократно». Але знову ця втіха переривається стуком у двері.

Мінливе чергування контрастних душевних станів богобоязливого святенника, пройнятого жаданням земних насолод, надає колоритному, інтонаційно й пластично виразному персонажеві В. Карпова особливої емоційної яскравості, психологічної

переконливості. Глядач мимоволі широко симпатизує цьому сум'ятливому, але водночас кмітливому й делікатному залицяльнику. Навіть попри яскраву комедійність означеного образу співчуваєш зворушливо донесеним потерпанням і переживанням. Певний сатиричний сенс сценічної постаті цього Афанасія Івановича сприймається не так у сценах за безпосередньої його участі, як у контексті загальних подій, згідно з яким викриття сільською молоддю на чолі зі спритним циганом Хвеньком амурного зв'язку непоступливої й затятої Парасиної мачухи з дячком уможлиблює щасливе одруження дівчини з коханим Грицем.

Одна з найяскравіших ролей актора – Голохвостий-Голохвастов з вистави за п'єсою Михайла Старицького «За двома зайцями» (режисер Володимир Аносов). Цей галантний кавалер загадковим поглядом проймає об'єкт своєї уваги і люб'язно цілує дівочу руку, робить западливий вихиляс, ніби прагнучи обійняти співрозмовницю за талію, але все ж не зважаючи на це. Коли ж темпераментна героїня (актриса Лілія Єгорочкина), байдужа до всіляких церемоніальних тонкощів, заохочена несподіваним виявом уваги сама його міцно притискає до себе, Голохвостий якусь мить виглядає безпорадним. Він вочевидь не задоволений таким навальним вибухом почуттів, але все ж доволі швидко опановує себе, ніби ненавмисно вивертається і продовжує грайливе залицання, спрямоване на здобуття прихильності багатой нареченої. Зрештою збіднілий перукар так захоплюється своєю роллю, що вже й сам починає вірити у щирість власних почуттів до Проні Прокопівни. І хтозна, ймовірно, таки повірив би і переконав себе в чарівливості її сумнівних принад, якби не пізніша мимовільна зустріч із Галею, вгледівши яку, Голохвостий В. Карпова ніби скидає з себе оману й проймається справді щирим хвилюванням, зворушливо лагідним замилюванням юною вродливицею, яке лише посилюється внаслідок Галиної норовливості. Він знову на якусь мить стає безпорадним (в очах розгубленість і страх), зненацька застуканий під час цих залицань Галиною матір'ю. Та зрештою, ніби сам чекав такого повороту подій, безоглядно і стрімголов поринає у вир влаштованого кмітливою перекупкою бенкету з приводу несподіваних заручин.

Після раптово розладнаного весілля з Пронею Прокопівною, зневажений і освистаний, Голохвостий лише на мить прикро вражений невдачею, а врешті-решт, швидко опановує себе і зі звичною бравурністю витанцює та виспіває разом із приятелями, бо впевнений, що як не сьогодні, то завтра йому неодмінно пощастить. Не втрачаючи сатиричного забарвлення, постать Голохвостого у трактуванні В. Карпова набуває психологічної правдивості, актор ненав'язливо, але виразно наголошує на неоднозначності натури свого бідового відчайдушного персонажа.

Яскрава та колоритна постать мандрівника Енея виявилася вельми відповідною творчому хисту актора, який зустрівся з цією роллю у здійсненій Володимиром Аносовим постановці рок-опери Сергія Бедусенка «Енеїда», створеній на основі славетної поеми Івана Котляревського (прем'єра відбулася на початку 2003 року). Варто зауважити, що у цій барвистій, феєричній виставі, позначеній високим художнім смаком і неабиякою постановочною культурою, насамперед акцентуються героїчні, а не бурлескні мотиви. Текстова партитура починається не звичним задушевно-жартівливим «Еней був парубок моторний...», а піднесено-героїчним «Любов к отчизні де героїть, / Там сила вража не устоїть, / Там дух сильніший од гармат...». І цей початок, нібито камертон, визначає провідну тональність усієї вистави. Ходором ходить сценічне коло, грають світлотіні, тріпочуть блакитні полотнища, знаменуючи шторми, мигочуть, перекриваючи їх, широкі козацькі шаровари й ладно скроєні жупани, здіймаються весла, виблискують шаблі. Уся ця веремія чітко впорядкована, спрямована на невпинні пошуки притулку для вцілілого після грізних битв троянського козацтва, не схильного впасти в розпач чи зневіру навіть у найскрутніших обставинах.

Приборкує цю стихію передусім Еней, сміливий досвідчений ватажок, який веде за собою товариство, запалює й підносить його дух. Еней В. Карпова стрімкий, енергійний, рішучий, він завжди там, де найбільша небезпека, він здатен її передбачити –

на морі, у бою, в підступних діях мешканців Олімпу, а відтак згуртувати товаришів, аби запобігти лиху. Певна плакатність, монументальність вистави, яка увиразнюється піднесеною музикою, продуманою кольоровою гамою (переважають червоні, чорні й білі барви), відточеністю пластики, – доволі переконлива, бо сповнена жвавою ритмікою, мелодійністю, виразними світловими ефектами, запальністю акторського виконання. Усі ці особливості сценічного твору своєрідно концентруються в постаті Енея, утілюваного В. Карповим, схильним до ефектного поєднання героїки й задушевності, високої патетики й принадної широти.

Проте, на наш погляд, і композитор, і постановник не звернули належної уваги на те, що мають справу насамперед із бурлескним матеріалом, тож важливі в поетиці І. Котляревського жартівливі аспекти виявилися затіненими згаданою героїкою, хай навіть не казенною, а зворушливо щирою. Суттєво рятує становище виконавець провідної ролі. Саме Еней В. Карпова вносить у виставу такі доречні тут комедійні барви. Впевнений у доланні труднощів, він сприймає їх здебільшого безжурно й грайливо, більше того – з упевненістю, що саме дотеп і жарт є чудовими засобами того долання. Відтак його суголосна загальній стилістиці вистави чітка пластика розкута й гнучка, спрямована на викриття й пародіювання полохливості окремих троянців, осміяння затягості й захланності богів, приміром Нептуна, який «іздала був дряпичка». Такі акторські пристосування надають провідній ролі, а відтак і усій виставі не лише життєвої переконливості, а й особливої змістовності, позбавляють поверхової помпезності.

Отже, яскравість, ексцентричність інтонаційного й пластичного малюнку ролі, невід'ємні від тонкого психологізму, внутрішньої рефлексії персонажа, а відтак ефектне підпорядкування комедійної розкутості розкриттю драматичних глибин людської душі, поєднане зі зворушливим ліризмом, – основні прикмети непересічного акторського хисту Валерія Карпова, що виразно розкриваються у сценічних інтерпретаціях творів української літературної класики.

-
1. Киричок П. Крим і українська театральна культура. Сімферополь : Атлас-компакт, 2005. 128 с.
 2. Киричок П. Крим театральний. Сімферополь : Атлас-компакт, 2006. 128 с.
 3. Киричок П. М. М. Л. Кропивницький і театральне мистецтво Криму. Сімферополь : Сімферопольський державний ун-т, 1990. 76 с.
 4. Киричок П. Марко Кропивницький в Криму. Сімферополь : Таврійський екологічний ін-т, 2002. 58 с.
 5. Корольов В. Кримський український музичний театр : історичні нариси. Сімферополь : Таврія, 2005. 68 с.
 6. Шендрикова С. П. История театра в Крыму (1820–1920 гг.) : моногр. Симферополь : Бизнес-Информ, 2013. 464 с.

References

1. Kyrychok P., Kyrychok M. (2005) *Krym i ukrayinska teatralna kultura* [Crimea and Ukrainian Theatrical Culture]. Simferopol: Atlas-compact, 128 pp.
2. Kyrychok P., Kyrychok M. (2006) *Krym teatralny* [Theatrical Crimea]. Simferopol: Atlas-compact, 128 pp.
3. Kyrychok P. (1990) M. L. *Kropyvnytskyi i teatralne mystetstvo Krymu* [M. Kropyvnytskyi and the Theatrical Life of Crimea]. Simferopol: Simferopol State University, 76 pp.
4. Kyrychok P., Kyrychok M. (2002) *Marko Kropyvnytskyi v Krymu* [Marko Kropyvnytskyi in Crimea]. Simferopol: Taurida Ecological Institute, 58 pp.
5. Koroliiov V. (2005) *Krymskyi ukrayinskyi muzychnyi teatr: istorychni narisy* [The Crimean Ukrainian Musical Theatre: Historical Sketches]. Simferopol: Tavriya, 68 pp.
6. Shendrikova S. (2013) *Istoriya teatra v Krymu (1820–1920 gg.): monografiya* [The History of the Crimean Theatre (1820–1920): A Monograph]. Simferopol: Business-Infom, 464 pp.

SUMMARY

Crimean Ukrainian Theatre has been found in 1955. It has changed its official names for several times. From 2006 till 2014 it is mentioned as the Crimean Academic Ukrainian Musical Theatre. The performances by the works of Ukrainian literary classics have always possessed a notable place in its multiform repertoire. Such works as *Natalka Poltavka* by Ivan Kotliarevskyi, *Shelmenko, the Batman* by Hryhoriy Kvitka-Osnovianenko, *Zaporozhets za Dunayem* by Semen Hulak-Artemovskiy, *Gipsy Aza* and *Chasing Two Hares* by Mykhailo Starytskyi, *In Sunday Morning the Girl has Dug the Herbs* by Olha Kobylanska and some others even if they have disappeared from the repertoire playbill, in one-two years they appear again. Among the last works, which have been produced successfully on the Crimean stage one can mark out such as *Aeneid* by the poem of Ivan Kotliarevskyi, *May Night* by Mykhailo Starytskyi, *Lie* by Volodymyr Vynnychenko, *Orgy* by Lesia Ukrainka. Therefore, it is not strangely that many best parts of the leading actors of this theatre are connected with the performances of the national classic repertoire. The characters of People's Artist of Ukraine Valeriy Karpov are not an exception. They are considered in this article.

The art is like a holiday, which not only inspires, exalts, but also amuses, entertains, rejoices. Despite of its solemnity, it is not officially-emotional, but it is sincerely-mild, lyrically penetrative and playfully ironic. Just such art is confirmed by Valeriy Karpov. He has created particularly such prominent parts as the Scribe in the *May Night* performance after M. Hohol, Sultan in S. Hulak-Artemovskiy *Zaporozhets za Dunayem* opera, Overko in the *Pharaohs* comedy by O. Kolomyets, etc. The stage images of the artist are analyzed in details. Attention is paid in particular to the parts of the village deacon Afanasiy Ivanovych in the *Sorochyntsi Fair* performance by Mykola Hohol, unsuccessful Lovelace Holokhvostyi from a well-known *Chasing Two Hares* comedy by M. Starytskyi, Aeneas, a brave leader of Cossack companions in *Aeneid* rock-opera by the composer Serhiy Bedusenko after Ivan Kotliarevskyi poem of the same name.

Bright eccentricity of intonation and plastic sketch of the part, which is inseparable from penetrative psychologism, delicate sensation of complex inner tints of personage and therefore the effective subordination of comedy unconstraint to the uncovering of dramatic profundities of human soul, connected with the touching lyricism are considered as the main features of unusual artistic skill of Valeriy Karpov. They are revealed distinctly in the stage interpretations of Ukrainian literary classics.

Keywords: Crimean Ukrainian Theatre, Valeriy Karpov, literary classics, stage interpretation, actor interpretation, genre, style.